

DRASKÓCZY LÁSZLÓ

EGY ISMERETLEN KAZINCZY-LEVÉL

Az Országos Széchenyi Könyvtár most gyűjti össze Kazinczy Ferenc eddig még kiadatlan leveleit, hogy újabb kötet Kazinczy-levél közzétételével ajándékozza meg az irodalomtörténetet. Ez ad alkalmat arra, hogy egy egykorú kéziratot „mindeneskönyv”-ben felfedezett s eddig még ismeretlen Kazinczy-levelet közreadjunk, azzal a három verssel együtt, amely alkalmat szolgáltatott Kazinczy-nak a levél megírására.

Katona Sámuel „penzionátus kapitány” FITZFA SIP címen hosszabb, tréfás névnapki köszöntőt írt 1820 december 26-án barátjához — a versből kivehetőleg Nyíry István sárospataki matematika professzorhoz —, aki akkor nála tartózkodott Sátoraljaújhelyen.

Katona Sámuel nyugalmazott kapitány az adatok szerint régi tisztelője Kazinczy Ferencnek, aki maga is megemlékezik róla ismételt leveleiben. Innen tudjuk, hogy „újhelyi lakos, volt hadnagy Katona — medaillos hadnagy — Gr. Sztáray kapitány vicéjévé választott meg.” (Kazinczy Desseffy Józsefhez 1809 március 16-án kelt levele. Kazinczy levelezése, VI. köt. 1444. sz. levél.) Már mint kapitány, részt vett Újhelyben a főispáni beiktatáson s a Győr melletti csatában (1809. július 14.) elesett vitézek emlékére rendezett ünnepélyen. (I. m. XVII. köt. 4004. sz. levél.) Katona Sámuel valószínűleg részt vett annakidején a Győr melletti csatában is, ahol a 19 000 főnyi magyar nemesi insurgents had az osztrák hadsereghez csatlakozva vívott meg a mintegy 55 000 főnyi francia hadsereggel, de a csatát elvesztette. Erre, — valamint a Napóleon elleni háborúban való részvételére céloz Katona a Fitzfa sípban :

*S azután meg a kakas
Ellen is mind addig hartzollt,
Valamíg a Kakas trutzollt
Egész Európával.*

Katonai pályafutását azonban már előbb kezdte, akkor, amikor „a sas a holddal összeközt” — tehát az 1787–92-es osztrák–török háborúban. Eszerint, amikor a Fitzfa sípot írta, már a jó ötvenes években járt — ha nem volt öregebb — a penzionátus hadastyán.

Nincs mit csodálkozni azon, hogy a sok háborút végigküzdött Katona olyan maró gúnnyal, szinte szarkazmussal ír a hadistenről és a háborúról. Elég egy bolhacsípés ahhoz, hogy Mars kardját csörtesse. A török- és a napóleoni háborúk után nem csoda, ha még a hivatásos katonák is a békére vágyakoztak. A perváta-jelenetben drasztikus szellemességgel gúnyolja ki a háború szellemét.

A másik érdekessége a Fitzfa sípnak, hogy a „csaló” papok és „Szent Ignác serege”, a jezsuiták ellen is megenged néhány csípős megjegyzést, ami arra enged következtetni, hogy a felvilágosult szellemű Katona Sámuelre erős hatással volt a francia forradalom, valamint Martinovicsék mozgalma, amelyhez tudvalevőleg Kazinczy is tartozott.

Katona Sámuel istvánnapi köszöntőjére írt válasz: „Észrevételek a fitzfa sípra”, már ismeretes az irodalomtörténetben. Abafi a Figyelő X. évf. 311 sköv. lapjain közli több, általa felfedezett Csokonai verssel együtt egy kéziratot gyűjtemény nyomán: „Ezekhez (ti. az általa közölt Csokonai versekhez) még egy vers járul, melyről, — más kéz írván — s Toldy jegyzékében elő nem fordulván, nem merjük állítani, hogy Csokonai műve: mindazáltal közöljük, a valódiság eldöntését azokra bízván, kik Csokonai műveivel behatóbban foglalkoznak.”

A Harsányi-Gulyás féle Csokonai kiadás már mint Csokonai verset közli a szétszórta megjelent versek között a következő megjegyzéssel: „Kiadta Abafi a Figyelő X : 311. 1. Szerintünk Csokonai ezt a Béka-egérharchoz hasonló ritmusú és hangulatú verset, sátoraljaújhelyi vonatkozásai után ítélve Sárospatakon, vagy Sátoraljaújhelyben írhatta, hova Patak-ról rándulhatott át.”

Forrásom, amely mind a négy darabot együtt, aláírással és pontos datálással közli, az Észrevételek szerzőjéül Bernáth Andrást jelöli meg, aki azt 1821. február 3-án írta.

Ki volt Bernáth András? Ezt megnyugtató hitelességgel nem tudtam megállapítani. Katona záró-verséből tudjuk, hogy Heves megyei volt. Kazinczy levele a versek megküldőjét „táblabíró fiskális úrnak” titulálja s Katona Fitzfa sija szerint a három jóbarát között, a katona és a matematikus mellett egy fiskális is jelen volt az ujhelyi névnap-i ünnepségen. Ha feltesszük, hogy a verseket Kazinczynak a három barát közül az egyik küldte el, akkor talán nem elhamarkodott az a további feltevés, hogy az elküldő Bernáth András hevesmegyei ügyvéd és táblabíró, az Észrevételek írója volt. Bernáth András nevével Kazinczy leveleiben máshol nem találkozunk.

Kazinczy, mint leveléből kitűnik, örömmel fogadta a Fitzfa sípot. Az élete alkonyát élő öreg költőt „csudálkozásra ragadta” Katona Sámuelnek ez a tréfás, de komoly poétai tehetséget elarúló verse és arra biztatja őt, hogy „tehetségével nagyobb dolgokra is sáfárkodjék.” Kazinczy — élete egész szolgálatához méltóan — ez esetben is lelkesít, valami nagyobbra, szentebbre: szolgálatra buzdít s megkísérli — mint élete folyamán sok ifjú író — Katonát is a komoly, nemzetszolgáló irodalom művelése felé irányítani. Érdekes lenne Sátoraljai helyen és környékén felkutatni Katona Sámuel irodalmi hagyatékát.

Végül a teljesség kedvéért megemlítem, hogy mind a négy darab Sípos Péter egykorú kézirat „mindenes könyve”-be másolva maradt fenn. Az eredeti Kazinczy levél még nem került elő, de a másolat minden kétséget kizárólag hiteles. Sípos Péter (1808—1871) pataki diákkorában Kazinczy nagy tisztelőjeként, annak szellemi hatása alatt állott. Apja, Sípos András tarcali „iskola rector”, később ondi református prédikátor pedig élénk érdeklődéssel figyelte a francia forradalmat és Martinovics mozgalmát, melyről a fennmaradt írásbeli feljegyzései is tanúskodnak. Sípos Pétert a szabadságharc utáni önkényuralom halálra ítélte, majd a halálos ítéletet kegyelemből két évi jusefstadti várfogságra változtatta.

Katona Sámuel versét, Bernáth András Észrevételeit és Katona erre tett válaszát, valamint Kazinczy levelét az eredeti írásmód érintetlenül hagyásával itt közöljük.

FITZFA SIP

melyet

A Pindus alatt lévő sűrű Fűzesben volt andalgásai között életlen késivel immel ámmal kifagrott, és szeretett jó Barátya Nevenapja szerencsés eléréséből származott örömeiben jó kedvvel megfutt egy

VALAKI

Sátor Allya Ujhelybenn Decembernek 26-án 1820-ik Esztendőben.

.....Deus Nobis otia fecit. — Virgilius. —

- A mint a legközelébbi
Vérezgő had elállott
A vén Márs is az elébbi
Nyugodalomra szállott,
S Álomnak bocsátván magát
Elereszté fülét farkát
Mint a járaát oroszlán.*
- Mikor soká így kedvére
Nyujtódzik az Hadisten,
Történt, hogy a csipejére
Bolha ugrik, s jeltetten.
Ezzel — mord tekintetével
Szélyelnéz — s teremtettével
Kiáltja Mercuriust.*
- Mercur szinte akkor tályban
Küldetett Jupitertől
Spanyol országba Madridba
Hogy ott a kortesektől
Tudja meg, az mire való,
Hogy az embereket tsaló
Papokat úgy kergetik.*
- Ott a mennyire annyira
Végezhette csak dolgát,
Mert az Apostoli Junta
Majd kiverte a fogát.
Ne hogy azért Non Putaram
Esne rajta — per Oderam
Evezett Palermóba.*
- Ott is tsak a lett a vége
A mi Spanyol Országba,
Mert a Szent Ignácz Serege
Akarta huzni nyársba.
Félvén a Commissárius,
Ne hogy majd per Gentium Jus
Hoz Deliberatumot.*
- Innen is hát tovább vakart
Az isteni Post meister,
s Szinte Lisbonába akart
Már menni, hogy Circiter
Halja, hogy Márs szettevette
Káromlásait megtette
S Ordítja kegyetlenül.*

7. Tüstént azért meginstálja
Eolust, a Sógorát,
Hogy most neki ne sajnálja
Engedni a forspontját,
Mert, ugymond, ha azt a fenét
Megharagítjuk — ökemét
Majd ágyuval se győzzük.
8. Ezt hát amint kibérelte
Mindjárt utnak eredett,
A szeleket megnyergelte
s Lészbondtól butsut vett.
Széllal bélelt dolmánkába,
Csak brevisbe s egy sipkába
Mentt, valamint mehetett.
9. Fáradtan mint beérkezett,
A vén Márst Pervátában
Találván, — hozzá férkezett
Egész uti Gálában.
s Előt hátral addig fentet,
Míg vágott egy Complimentet
Ala Italiano.
10. És ez hogy szokása lenne
Abból lehet kihuzni,
Mivel a Hadakistene
Onnan szokott ágyuzni.
s Mennél jobban megtöltt Széllal
Annál inkább hányta széllyel
Még a Saxa várát is.
11. Kivált fokhagymás kolbással
Jól lakvann ő Felsége
Vagy olajos káposztával
Lehetvén vendégsége.
Ollykor még csak alig pillant
Már is jókat jókat durrant
Egész Commoditással.
12. Itten egész tiszteletét
Merkur amint megtette
A vén Márs is az ületét
Bankóval kitörlötte, —
s Ragaszkodván a karjába
Bévezette a szobába
s Igy kezdte a discursust :
13. Engem uttse hogy Jupiter
Ma a Feleségével
Őszvekozódott turpiter
Azért nintsen békével. —
Pedig mind őt, mind az Ángyom
Ha megharagszom kihányom
Via facti az égből.
14. Az a baja Jupiternek
A Madam Xántippével
A mi majd minden embernek
Van a Feleségével.
Csak ugy van hozzá jó szívvel
Ha a homlokára lehell
Egy éjjel tizenkétszer.
15. Sed hoc obiter. — Most ércsd-meg
Mi lessz a Követséged —
Ha valaha — ugyan vesd meg
Most minden mesterséged.
Lódulj, és kutya futtába
Érkezőn Sátor Allyába —
Keresd fel ott Katonát.
16. Ez a zászlóm alá esküdt
Még akkor, mikor a sas
A Hóldal öszveütközött,
s Azután meg a Kakas
Ellen is mind addig hartzoltt
Valamig a Kakas trutzoltt
Egész Európával.
17. Ehez térj, — s mihelyt meglátja
Benned a követséget,
Mondjad, hogy egy jó baráttya
Vár tőle tiszteséget.
Vigy egy Kalendáriumot
s Abból mutasd a datumot,
Hogy ma István napja van.
18. Tudom, hogy egész készséggel
Teszti köteletségét :
De hogy még is könnyebbséggel
Érhesse aolga végét
Diktálj neki ad Calamum,
Mert tudod, hogy az én Samum
Igen hitván Vers-jártó.
19. Meglehet, hogy szerencsére
Őt lessz Nyíri Professor
A baráttya innepére,
Egy Matheseos Doctus.
Ez az Ur még az is tudja
A Göntzöl szekere rudja
Minő hosszú, s mi vastag?
20. Hogy ha jól neki szegezi
Az Instrumentumait
Mind egyenként megnevezi
A Fiastyuk Fiait,
Csak az a kár még is, szegény
Olly gyáva egygyügyü Legény,
Mint tyukok közt a kappan.
21. Rajtam az ilyen emberek
Igen sokat segínek,
Mert az harczban sok ezrek
Miattok élnek, s vesznek.
Jól tudhatd, hogy egy Ingineur
Minden profundumot megmér
Hosszára és széltire.
22. A Prókátornak is éppen
Ugy mint a Katonának
Pártyát fogom mindenképpen
Mint Apa a Fijának, —
Mert mint Katona kardjával
Ugy a Prokátor pennával
Egygaránt vérengznek.

23. *Hogy pedig jó idejébe
Beérj Sátor Allyába
Fogj a Göntzöl szekerébe
s Pakolj a sorogjába
Eggy jó tele pinczetokot,
Tudod a Magyar nem szokott
Soha járni üressen.*
24. *Amit mondhatnék még, — annyi,
Hogy járj olyan sebessen,
Mint mikor a már anyányi
Leány alszik édesden —
s Felébredvén éjjél után
Sóhajtásit extra póstán
Küldi Szeretőjéhez.*
25. *Dictum factum mint a szélvész
Fut a sík tengereken
Merkura, s mint kinek esze vész
Ugy hajl fellegeken —
s Már akkorra bé is toppantt
Mikor szinte hetet koppantt
Barátszerenn az Óra.*
26. *A mint minden szeles szokott
Hirtelen leugrani,
Ő is csak a Pinczetokot
Akarta lerántani,
Fogván egy butellát tele
Poharamba tölte bele
Nekem is egy jó dósist.*
27. *Vivat! sokáig éljenek,
Ugymond, minden Istvánok,
De kiváltképp az ilyenek
Kik igaz Jónathánok.
Ezzel én is poharamat
Őszveitvén — Barátomat
Ekképpen köszöntöttem:*
28. *Igyunk vígan ez angyali
Italból egy pohárral —
Ha élünk Kövesöldati
Gyakran ilyen Nektárral
Ugy reménylhetünk több több jót,
Tovább húzzuk a Penziót
Eggy néhány esztendővék.*

*

ÉSZREVÉTELEK A FITZFA SIPRA.

Ad totum Poema.

*Nem kedvetlen hanggal jádzik
A Síp öröm szavával —
s Tréjás szavaiból látszik
Hogy a' nem a Rongyvával
Tápláltt Fitzfáról huzatott,
Az Unghvárról lótsoltatott
Jó borral nevedekett.*

ad Titulum.

*De még is egyg Katonának
Már trombita kellene,
Vagy Léhel vitéz Apjának
Czifra kürtje illene,
Melly nem tsak a viadalnál
Szóllott, hanem az asztalnál
Verbunkot tudott fuvni.*

ad v. 2.

*Mikor bolhával szuratja
A Hadaknak Istenét,
s Megrettenve felugratja —
Elárulja mindenét,
Hogy tán Asszony hála Márssal,
Vagy valahol járt a Nyárssal
Fonóba vagy Poszrikba.*

*Mert a Pergamen lakosít
A Szép Nem körül lehet
Felszedni, azért vánkosit,
(: Itt tanuságot vehet :)
Kí ki kerüljed, mert kába
Az után, a kí magába
Nyühötödzik az ágyon.*

ad v. 3.

*Miért bántja a Papokat?
Darás fészket ne piszkálj,
Trenkre tette Trenk azokat
De tán néki most is fáj,
Hogy a költsönt visszamérték,
Mert a Mennybe is kisérték
A tüzes Anathémák.*

ad v. 5.

*A Barát tán még mérgeőbb,
Nem jó ötet sérteni,
Még ez a legtetemesebb
Hiba, — ne merj véteni
Annak, kinek a ruhája
Fekete s nyakán szoknyája,
Palingenius mondja.*

ad v. 10—12.

*Azt is sokkal tanácsosabb
Left volna Márs orrának
Büzölni hagynti, szagosabb
A mi maga Urának.
Azért is viszik azt félre,
Hogy ne eresse a szélre
Aki tud politikát.*

ad v. 13.

*Hogy Juno perel urával
Elég oka van arra,
Mert férje nyalánk szájával
Rákapott más marhára.
Az eb is félti a kontzot
Ha már hordja a kolontzot
Haza tartson estvére.*

ad v. 14.

Mi baj van a feleséggel
Már azt akárki lássa,
De ha ki van gyengeséggel
Más azt mit vési ássa?
Takarjuk egymás hibáit,
Kivált a Szép Nem tsorbájit,
Hiszen az költsönn esik.

ad v. 19, 20.

A ki megtanult esmérni
Az égenn minden utat,
Azért nem tudhat megmérni
A földön egy Ó kutat.
Itt hijjába mereszkeedik,
Mert mindjárt megereszkeedik
Az instrumentuma is.

Osztán ha az égi körbe
Tartja mindég a fejét
Vakon esik a gödörbe, —
s Őszveszedett erejét
Csak a kímászásra szánja,
Műszereit is elhányja
Hogy megszabadulhasson.

Ott lehet mérni mélységet
A hol fenekre leér
A pendulum. A hol véget
Nem lelsz, minek Ingineur?
Márs Ur ezt meg nem gondolja,
Mikor annyira piszkolja
A jó Mathematicust.

ad v. 23.

Okos tanács — pintzetokot
Pakolj a sorogjába
Mert a víztől nád tő szokott
Teremni az Orrába
Prókátornak, Katonának: —
Víz való tsak a marhának —
Borral éljen az ember!

ad v. 24.

A Leány mibe törheti
Álmattan éjtszakája
Alatt fejét? megfejtheti
A Márs úr krónikája.
Talán ezt Sylvia sugta,
Midőn vele együtt rugta
A Szent Apátza dumát.

ad 25. v.

Nagy kár, hogy a Barátszerről
Egy kis böjti hal-léhvel
Merkur nem jött felénk — erről
Hogy felejtkezének el
Az István pohara felett
Mikor itt ollyat — a szelet
Fogó dombok nem adnak.

ad v. 28.

Angyali ital, jól hívják,
Mert azt bizony a Szentek
Magok sem mindenkor szívják
Ha a földről elmentek.
Azért nem unom tán szintén
Földi lakásomat is én,
Hogy néha tsak hörpölök.

Bernáth András
február 3. 1821.

*

A FITZFA SIPRA TETT ÉSZREVÉTELEKRE.

Hevesek az indulatok
A Hevesi Megyében
Én már oda nem ugratok
A verselés nemében.
Csak mint öreg Invalidus
Sántigálgatok a Pindus
Hegyének a tövében.

Itt ha néha megfuvom is
Fitzfa sipom tréfára,
Vagy ollykor ha andalgom is
Talán erre, vagy arra —
Mihelyt magam észreveszem
Sípom azonnal leteszem
s Függesztem a Fitzfára.

Katona Sándor
Pensionátus Kapitány.

*

Különös tiszteletű Drága Jó Uram!
Tábla Bíró Fiscális Úr!

Kapitány Katona Ur engem ezen tréfája által csudálkozásra ragadott. Mennyi poéta ér van ebben a kedves bohóságban, s mit tehetne Kapitány ur, ha ezzel nagyobb dolgokra is akarna sáfárkodni, mint egy órának felvidítása. Én méltónak láttam ezt leiratni, s megküldöm Gróf Desseffii Jósefnek, egy exemplárban magamnak megtartván. Kérem az Urat Fiscális Urat, méltóztassék Kapitány Urnak megmondani, hogy én ezt a pajkos könnyűséget, Lelkének ezt a elevenségét irigylem; maga pedig az Ur Fiscális Ur fogadja el szives köszönetemet ennek közléséért

Széphalom, Január 27. 1824.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferencz

FENYŐ ISTVÁN

BATSÁNYI JÁNOS SZÉLJEGYZETEI KISFALUDY SÁNDOR „HAZAFIÚI SZÓZAT”-ÁNAK EGYIK PÉLDÁNYÁN

Az Országos Széchenyi Könyvtár Régi és Ritka Nyomtatványok Tára több példányban őrizi Kisfaludy Sándornak 1809-ben keletkezett „Hazafiúi szózat a magyar nemességhez” c. röpiratát. A munka egyik példánya Batsányi János hagyatékából került a könyvtár tulajdonába. (jelzete: E. R. 515/1) Kisfaludy munkáját Batsányi nagy figyelemmel olvasta el s számos széljegyzettel kísérte. E glosszák mindmáig kiadatlanok s Batsányi monográfusai — sem Szinnyei, sem Horánszky — nem tesznek róla említést. A szövegkritikai Batsányi-kiadás (Keresztury—Tarnai: Batsányi János Összes versei. I. kötet, Bp. 1953.) utalnak ugyan e széljegyzetekre, (id. mű 456. l.) egyet közülük a „Déli György látása” c. költemény elemzésénél fel is használnak (id. mű 467. l.), — de a széljegyzeteket nem közlik. (Nem is közölhetik, ui. kritikai kiadásuk I. kötete a verseket gyűjti össze, jelen esetben pedig Batsányi prózai művéről van szó.) A magunk részéről azért tartjuk fontosnak e lapszéli megjegyzések közreadását, mert bennük a költő tömören s igen találóan fogalmazza meg politikai nézeteit. Élesen antifeudális és antiklerikális nézetek ezek, szemben az akkor már reakcióssá, az udvar kiszolgálójává vált Kisfaludy Sándor maradi, egyoldalúan nemesi történelemszemléletével. A „Hazafiúi szózat” keletkezésének éve az ébredező történetiség időszaka, a nemesi múltbafordulás, — amely a romantikus nemzeti epikum alapja lesz —, ezekben az években veszi kezdetét. (Kisfaludy Sándor: Regék a magyar előidőből 1807., Virág Benedek: Magyar Századok 1808., Katona István: Historia Critica-kötetei folyamatban). Ezért nem lebecsülhető, hogy a nemesi múltszemléletnek Kisfaludy Sándor képviselte idillikus-patriarkális válfajával egyidőben megjelenik e szemlélet népi-plebejus kritikája is.

A továbbiakban folytatódólagosan közöljük Batsányi megjegyzéseit, a szöveg előtt álló szám az I. kiadás lapszámát, a szöveg utáni szám pedig az Angyal Dávid-féle nyolckötetes szövegkritikai kiadás (K. S. Minden Munkái Bp. 1892—1893., VIII. köt. 5—67. l.) lapszámát jelöli.

Az OSZK. említett példányának belső oldalán olvasható a költő bejegyzése: Batsányi.

A címlap alján ismét névaláírás: B. Mótor Károly.

12. lap: Batsányi több ízben aláhúzza Kisfaludy következő mondatát: „a magyar nemes fejenként egy-egy kis király.” (VIII. 12. l.)

19. lap: Kisfaludy a magyar nemes harci erényeit magasztalja. Szerinte a múltban előfordult hibákról, visszasságokról egyedül a királyok tehetnek. Itt Batsányi megjegyzi: „a főnemesség és főpapság saját engedetlensége, visszalkodása, s vakmerősége miatt!” „... ???! az egész vádat így a királyokra hárittani, nagy igazságtalanság; és a *Krónikák* vagy a *historiák* végső resultatuma éppen nem ezt bizonyította! — Az anarchiában élő *Aristocratiá*, az *Oligarchiá* néha majd lehetetlenné tette az országlást, királykodást!” (VIII. 16. l.)

47. lap: az 1741-es insurrectióval kapcsolatban Kisfaludy a „nemesség” dicsőségéről fr. Batsányi ceruzával aláhúzza a „Nemességre” szót, s föléje írja: „Nemzetre.” (ui. utóbbi a dicsőség.) (VIII. 30. l.)